

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Hasan DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Gümüşhane/TÜRKİYE
hasandogan@gumushane.edu.tr
ORCID

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE
KİTAP İSİMLERİYLE ŞİİR
YAZMA GELENEĞİ VE
RAHİMÎ'NİN ESÂMÎ-İ KÜTÜP
TARZINDAKİ MANZUMESİ**

THE TRADITION OF WRITING
POETRY WITH BOOK TITLES IN
CLASSICAL TURKISH POETRY AND
RAHİMÎ'S POEM IN THE STYLE OF
ESAMI-I KUTUP (BOOK-TITLES)

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 23.06.2024
Kabul Tarihi: 11.07.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 23.06.2024
Accepted Date: 11.07.2024
Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Doğan, Hasan. "Klasik Türk Şiirinde Kitap İsimleriyle Şiir Yazma Geleneği ve Rahîmî'nin Esâmî-i Kütüp Tarzındaki Manzumesi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 734-767.

Doğan, Hasan. "The Tradition of Writing Poetry With Book Titles in Classical Turkish Poetry and Rahîmî's Poem in The Style of Esami-i Kutup (Book-Titles)". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 734-767.

10.28981/hikmet.1503578

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Hasan DOĞAN

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KİTAP İSİMLERİYLE ŞİİR YAZMA GELENEĞİ VE
RAHİMÎ'NİN ESÂMÎ-İ KÜTÜP TARZINDAKİ MANZUMESİ**

THE TRADITION OF WRITING POETRY WITH BOOK TITLES IN CLASSICAL
TURKISH POETRY AND RAHİMÎ'S POEM IN THE STYLE OF *ESAMI-I KUTUP*
(BOOK-TITLES)

ÖZ

Türk tarihinin en uzun soluklu edebî geleneği olarak kabul edilen klasik Türk edebiyatında şairler, çeşitli sanatsal ve edebî tekniklerle eserlerini süsler ve zenginleştirirlerdi. Bu sayede hem okuyucunun ve dinleyicinin hem de sanat destekçileri mesabesindeki hamilerinin ilgi ve dikkatlerini çekmeye gayret gösterirlerdi. Klasik şiir geleneğinin sınırları keskin çizgilerle belirlenmiş olsa da bazı divan şairlerinin bu gayretlerinin neticesinde yeni söyleyiş ve tarzlar ortaya çıkmıştır. Şairlerin yenilik arayışlarının neticesinde ortaya çıkan tarzlardan biri de kitap isimleriyle şiir yazma geleneğidir. Şairler, manzumelerinde kitap isimlerini kullanarak hem bilgi ve kültürlerini sergilerler hem de metinlerine derinlik kazandırırılar. Bu çalışmada, klasik Türk şiirinde XVIII. yüzyılın başlarından itibaren rağbet gören kitap isimleriyle şiir yazma geleneği incelenecek ve esâmî-i kütüp olarak tavsif edilen tarzda kaleme alınmış manzumelere değinilecektir. Daha sonra ise XVIII. asrın başlarında hayatta olan Rahîmî mahlaslı şairin Sultan III. Ahmed Kütüphanesi için kaleme aldığı esâmî-i kütüp tarzındaki tarih manzumesi etraflıca ele alınacak ve şairinin kimliği tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Kitap Adları, Esâmî-İ Kütüp Tarzı.

ABSTRACT

In classical Turkish literature, which is considered the longest-lasting literary tradition in Turkish history, poets embellished and enriched their works with various artistic and literary techniques. In this way, they endeavored to attract the attention and interest of both the reader and listener and their patrons, who were the guardians of art. Although their boundaries were sharply defined, some divan poets' efforts resulted in the emergence of new discourses and styles. One of the styles that emerged as a result of the poets' search for innovation is the tradition of writing poems with book titles. By using book titles in their verses, poets both display their knowledge and culture and add depth to their texts. In this study, the tradition of writing poems with book titles in classical Turkish poetry, which has been popular since the early eighteenth century, will be analyzed and the verses written in the style described as esâmî-i kütüp (book-titles) will be mentioned. Then, the history verse in the style of esâmî-i kütüp written for the Sultan Ahmed III Library by the poet with the pseudonym Rahîmî, who was alive in the early eighteenth century, will be discussed in detail and the identity of the poet will be tried to be determined.

Keywords: Divan Poetry, Book Titles, Esâmî-İ Kütüp Style.

Giriş

Kültür ve bilginin taşıyıcılarından olan edebî metinler, özelde ise şiir, devraldığı birikimi sonraki nesillere taşıyarak kültür ve bilginin devamlılığına katkıda bulunurlar. Şiir, okuyucu ve dinleyicisine bir edebî haz kazandırırken aynı zamanda yazılı kültüre ait bazı unsurların da çeşitli sanat oyunlarıyla kayıt altına alınmasını sağlar. Bu bağlamda özellikle Doğu medeniyetinin temelini oluşturan bazı eser ve yazarlara atıfta bulunulduğu görülür. Genelde edebiyat özelde ise klasik şiirde kitap isimlerinin kullanılması bu metinleri ortaya koyan şahsiyetlerin kültürel birikimini ve ilham kaynaklarını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Şiiri bir hüner gösterisi olarak da gören Osmanlı şairlerinin kitap isimlerini manzumelerine yansıtmaları ise daha ilgi çekici olmakla beraber derinlemesine düşünmeye ve çok yönlü bakmaya sevk etmesi açısından okuyucular için belirli bir donanım gerektirmektedir.

Kitap isimleriyle şiir yazma geleneği, şairlerin bilgilerini ve okur-yazar olduklarını göstermenin yanı sıra, muhataplarına da zengin bir edebî ve kültürel referanslar ağı sunar. Şairler, genellikle dinî, edebî, felsefi ve bilimsel eserlerin isimlerini şiirlerinde kullanarak okuyucularının dikkatini çekerler ve onlara mesajlarını daha etkili bir şekilde iletirler. Şiirde anlatım gücü, az sözle çok şey anlatma gayreti içerisinde olan şairlerin eser isimlerini manzumelerinde alelade bir şekilde zikretmeleri beklenemez. Zira bu türden manzumelerin ekseriyetinde konu edilen kitap isimleri, birer çağrışım ögesi olarak kullanılmalarının yanı sıra müellifleri, muhtevaları ve kelime anlamlarını da kapsayan teşbih, mecaz, tevriye vb. gibi edebî sanatlarla yani ses ve anlam açısından şiirselliğe katkıda bulunacak şekilde kullanılırlar (Kurnaz, 2005, 66).

Son çeyrek asırda klasik Türk şiirini anlamaya yönelik çalışmalar artmış olsa da divan şiirinde kitap isimlerinin kullanımı, divan şiiri ve kitap kültürü¹ gibi hususlarda pek çalışma yapılmamıştı. Divan tahlillerindeki kısa bölümler hariç tutulursa Cemal Kurnaz'ın 1989 yılında kaleme aldıkları *Divan Şiirinde Söz Konusu Edilen Kitap Adları Üzerine* başlıklı yazıları bu konudaki öncül çalışmalardandır.² Uzun yıllar bu çalışma haricinde bir araştırma yapılmayan konunun son on yılda bazı araştırmacıların dikkatini çektiği görülür. Nitekim Metin Akkuş'un divan şiirindeki kitap isimlerini konu alan iki çalışması (2014; 2021) ile Dursun Ali Tökel'in divan şairlerinin kitap algısına odaklanan yazılarının derlemesinden oluşan *Divan Şairi de Okur'du* adlı çalışmalarını da

¹ Burada kastedilen çalışmalar, kitap kültürünün şiire yansıyan yönlerini irdeleyen araştırmalardır. Dolayısıyla burada Osmanlı kitap kültürü ile ilgili literatüre girilmemiş ve şiir-kitap-kütüphane ilişkisini ele alan çalışmalara değinilmiştir. Öte yandan Berat Açıl'ın Osmanlı kitap kültürünü çerçeve, tarihçe ve yöntem açısından değerlendirdiği çalışmaları ile yine aynı araştırmacının editörlüğünde hazırlanan ve Osmanlı yazma kitap kültürünün derli toplu olarak ilk kez ele alındığı *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları* adlı çalışmayı burada anmak gerekir (2015).

² Aynı yazı daha sonra Cemal Kurnaz'ın makalelerinin bir derlemesi mahiyetindeki *Divan Dünyası* isimli kitapta *Divan Şiirinde Kitap Adları* başlığıyla yayınlanmıştır (Kurnaz, 2005).

burada anmak gerekir (2023). Ayrıca Hatice Aynur ve Özge Öztekin'in çeşitli kütüphaneler için kaleme alınan tarih manzumelerini konu ettikleri çalışmaları şiir-kütüphane ilişkisini ele almaları açısından önemi haizdir (Aynur, 2007; 2014; 2016; 2021; 2024; Öztekin, 2016; 2018). Öte yandan yakın zamanda tamamlanan *Klasik Türk Edebiyatında Kitap ve Kütüphane* başlıklı doktora tezi bu konuda en kapsamlı araştırmadır. Bahis konusu araştırma, divan şairlerinin kitap ve kütüphane algıları, kitap ve kütüphane konulu manzumeler, tezkire ve divanlarda kitaplar için kullanılan sıfatlar, kitap etrafında oluşturulan metaforlar, kitap sanatlarının şiire yansıyan yönleri ile kitaplarla ilgili âdet, gelenek ve inanışların kapsamlı olarak irdelendiği dikkate değer bir çalışmadır (Koşmaz, 2023). Bu açıdan tekrara düşmemek adına elinizdeki bu çalışmada divan şairlerinin kitap algılarına çok değinilmeyecek ve çalışmanın esasını teşkil eden kitap isimleriyle yazılmış manzumelere odaklanılacaktır.

1. Osmanlılarda Kitap İsimleriyle Şiir Yazma Geleneği

Osmanlı şiirinde kitap isimlerinin kullanımı birkaç kategoride değerlendirilebilir. Bu gruplardan ilki hemen her divan yahut mesnevîde görebileceğimiz ve kitap isimlerini kişisel tercih ve şairlik kudretlerine bağlı olarak muhtelif beyitler arasına serpiştiren şairler oluşturur. Bu tür manzumelerin ekseriyetinde şairler bazı kitaplara atıfta bulunarak sevgili yahut memduhu yüceltmeyi amaçlamışlardır. Bununla beraber bazı eserlerin de kimi edebî tasvirler vesilesiyle söz konusu edildiği görülür. *Bostan*, *Gülistan*, *Baharistan*, *Keşşâf*, *el-Kânûn*, *eş-Şifâ*, *Mahzenü'l-Esrâr*, *Matla'u'l-Envâr* gibi eserler divan şiirinde özellikle sevgili tipinin tasvirinde ve memduh övgüsü vesilesiyle sık anılan eserlerdendir. Divan ve mesnevîlerde bazı eserlerin ise karşılaştırma, küçük görme, örnek alma vb. saiklerle konu edildiği dikkat çeker. Özellikle mesnevîlerde karşılaşılan bu örneklerde şairler kendi eserlerini kabul ettirebilmek için daha önce kaleme alınmış bazı eserleri zikrederler. Kimi zaman da şairler; beslendikleri, örnek ve ilham aldıkları eserlerden söz edebilirler (bk. Kurnaz, 2005; Akkuş, 2014). İlk kategoride değerlendirdiğimiz bu örneklerin aşağıda değinilecek esâmî-i kütüp tarzı manzumelerden temel farkı, kitap isimlerinin tek bir manzumede belirli bir kompozisyon dâhilinde anılmaktan ziyade muhtelif şiir parçaları içerisinde yer almalarıdır.

1.1. Esâmî-i Kütüp Tarzı ve Türk Edebiyatındaki Örnekleri

Osmanlı şiirinde kitap isimlerinin konu edildiği ikinci grup örnekler ise bu çalışmanın da esasını teşkil eden *esâmî-i kütüp* tarzındaki şiirlerdir. Bu tarzda kaleme alınmış manzumelere geçmeden önce bu şiir geleneğini doğuran etkenlere değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere XVIII. yüzyıl Osmanlıların siyaset, kültür, medeniyet ve edebiyat gibi hemen her alanda yenilikler yaşadığı bir asırdır. Sultan III. Ahmed'in (salt.1701730) tahta çıkmasıyla başlayan sosyal ve kültürel hayattaki değişim ve gelişim, 1718

yılında Lale Devri'yle ivme kazanarak devam etmiş ve asrın başından itibaren görülen bu zihniyet çözülüşü zamanla sanatın çeşitli dallarına da aksetmiştir.

Edebî anlamda *son klasik dönem* olarak adlandırılan bu yüzyılda sanatçılar, büyük oranda önceki yüzyılın sanat anlayışını tanzir ve taklit yoluyla devam ettirmekle beraber devrin ruhunun bir yansıması olarak şekil ve içerik bakımından klasik anlayışın katı kurallarını terk etme yoluna da gitmişlerdir. Nitekim bu yüzyılda şairlerin dış dünyaya daha fazla yöneldikleri, sosyal hayat unsurlarına daha fazla yer verdikleri ve şiiri konuşma diline yaklaştırarak üslup açısından da yenilik arayışında oldukları görülmektedir (Horata, 2009, 14; 54). Devlet yöneticilerinin de şiir ve edebiyatla ilgilenmeleri ve kimi şairleri himayelerine almaları söz konusu farklılıkların artışında önemli bir etken olmuştur. Zira şairler, padişah yahut diğer devlet ricalinin ilgisini çekerek himayelerine girebilmek adına önceki asırdan miras aldıkları edebî geleneğin sınırlarını zorlamış ve farklı tür ve tarzlarla öne çıkmaya çalışmışlardır. Kişilere özel şiir mecmualarının derlenmesi ve esami tarzı şiirlerin kaleme alınmasını söz konusu çabaların ürünleri olarak değerlendirmek mümkündür. Esami tarzı manzumelerin alt başlıklarını oluşturan çiçek/lale isimleri (*esâmî-i lâle*) ve kitap adları (*esâmî-i kütüp*) ile yazılan şiirler de Lale Devri'yle beraber rağbet bularak yaygınlaşmıştır. Ayrıca çiçek/lale isimleri ile şiir yazmanın doğuşunda nasıl ki Osmanlıların başta lale olmak üzere çiçeklere hayranlık duymaları ve çiçek yetiştiriciliğine önem göstermeleri etkili olmuşsa (Önal, 2009 924), esâmî-i kütüp tarzının doğup gelişmesinde de başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerindeki imar faaliyetleri ve kütüphane sayısının artışı önemli bir amil olmuştur.

XVIII. asır İstanbul'unda kitap basımı, istinsahı, dolaşımı, koleksiyonları, koleksiyonları ve kütüphanelerinin nicelik ve nitelik açısından artması ve gelişmesi, kültürel ortamı belirleyen en önemli unsur olmuştur. Nitekim Osmanlı kütüphaneleri ile ilgili kapsamlı araştırmalar yapan İsmail Erünsal, XVIII. yüzyılı, bilhassa I. Mahmud (salt.1730-1754) devrini, Osmanlılarda kütüphanelerin ve kitabın altın çağı olarak nitelemektedir. Bu yüzyılda III. Ahmed (salt.1703-1730), I. Mahmud (salt.1730-1754) ve III. Osman (salt.1754-1757) dönemlerinde zengin koleksiyonlu ve geniş kadrolu kütüphanelerin kurulduğu görülmektedir. Söz konusu asırda imparatorluğun en uzak kalelerinde bile kütüphaneler kurmaya çalışılmış ve Anadolu'da da kütüphaneler kurulmaya başlamıştır (Erünsal, 2015, 491-492; Aynur, 2021, 121). Tüm bu etkenlerin bir sonucu olarak esâmî-i kütüp manzumelerinin bu asırda rağbet görmesi normal karşılanmalıdır. Zira aşağıda değinileceği üzere esâmî-i kütüp manzumelerinin neredeyse tamamının kütüphane açılışları vesilesiyle kaleme alınmış olmaları bu görüşü desteklemektedir.

Klasik Türk şiirinde *esâmî-i kütüp/kitap adları* türü kapsamında değerlendirilen örneklerde şairler tıp, matematik, astronomi; Kur'an, tefsir, fıkıh, kelam/akait, ahlak, tasavvuf; felsefe, mantık; gramer, lügat, belagat, edebiyat, vb. alanlarla ilgili önemli gördükleri eserleri manzumelerine yerleştirerek okuyucunun bu eserlerle temas kurmasını amaçlarlar (Akkuş,

2014, 17; Akkuş, 2021, 129). Şairlerin gelişiminde etkin rol oynayan bu eserler, aynı zamanda Osmanlı şiirinin arka planını da oluşturmaktadır. Şiirde sözü edilen kitapların ekseriyeti İslam medeniyetinin ortak malı olmuş klasik yahut popüler eserlerdir. Esâmî-i kütüp tarzı şiirlerde hemen her beyitte bir veya birkaç eser ismi zikredilir. Bu örneklerde şairler bir taraftan çeşitli alanlarla ilgili yazılı müktesebatı naklederlerken aynı zamanda memduhu da yüceltirler. Hatta muhtemeldir ki yeni açılan bir kütüphanede bulunan veya bulunması gereken önemli eserleri konu ederler. Esâmî-i kütüp manzumelerinden ilk söz eden Metin Akkuş'tur (2014, 2021). Akkuş ilgili çalışmalarında *esami* türü manzumelerin bir üst başlık olarak düşünülebileceğini belirtip çiçek, meslek ve kitap adları ile yazılan manzumelerin de alt başlıklar altında değerlendirilebileceği görüşündedir.³ Burada bir hususu da belirtmek gerekir ki Akkuş, bahis konusu çalışmalarında esâmî-i kütüp manzumelerini bir tür olarak değerlendirmektedir. Oysa bu manzumeler, gemicilik ve satranç terimleri veya kekeme dili ile yazılmış manzumelerde de görüldüğü üzere şiire hâkim olan dil ve anlatım özellikleri yönünden farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla türden ziyade esâmî-i kütüp tarzından söz etmenin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Esâmî-i kütüp tarzının rağbet bularak gelişmesi her ne kadar XVIII. yüzyılda görülmüş olsa da önceki yüzyıllarda yaşayan kimi şairlerin de bu tarzı andıran manzumeler kaleme aldıkları görülür. Örneğin XV. asır şairlerinden Karamanlı Aynî'nin (öl.1490-94?) "*bahs*" redifli gazeli (G.83), baştan sona kitap ve kütüphane metaforuyla yazılmıştır. Bahis konusu gazel, çeşitli kitap isimleri barındırması açısından bu tarzın ilk denemeleri arasında zikredilmelidir (Mermer, 2020, s. 316-317). XVI. asır şairlerinden Bâkî'nin (öl.1600), dönemin padişahı Sultan Süleyman'ın (salt.1520-1566) kendisine çeşitli kitapları hediye etmesi üzerine teşekkürnâme mahiyetinde yazmış olduğu on bir beyitlik kıt'a da bu tarzın en eski denemelerindendir. "*Keşf-i Keşşâf ile Hidâye inâyet olundukda pâye-i serîr-i a'lâya ref olunmuştur*" başlıklı kıt'ada Bâkî, ima yoluyla beş kitabı anmaktadır (Tökel, 2023, 47; Koşmaz, 2023, 66).⁴ Yine XVI. yüzyıl şairlerinden Âşık Çelebi'nin (öl.1571), Şeyhülislâm Muhyiddîn Efendi ve Müfti-zâde Efendi övgülerinde yazdığı iki kasidenin belirli bölümlerinde İslam dünyasının beslendiği kimi eser ve müelliflerden söz edilmektedir (F. Kılıç, 2017, s. 12-13; 27-30). Bu istisnai örnekler hariç tutulursa esâmî-i kütüp tarzının rağbet görek yaygınlaşması XVIII. asrın ilk çeyreğinde başlamıştır. Bu manzumeler genellikle hüner gösterisi olarak kaleme alındıklarından şiirde geçen kitap isimlerinin çoğunlukla sözlük anlamları da kastedilecek şekilde tevriyeli

³ Esami tarzı şiirlere dâhil edilebilecek dikkat çekici örnekler kaleme alan şairlerden biri de Zîver Paşa'dır (öl.1862). Zîver'in "*esâmî-i sūfūn-i harbiyye...*" ve "*esâmî-i sūfūn-i hūmâyūn...*" başlıklı tarihleri gemi isimleriyle yazılmış olmaları açısından dikkate değerdir. Söz konusu manzumelerin ilkinde otuz beş, ikincisinde ise yirmi yedi gemi ismi konu edilmiştir (Zîver Paşa, 1313, 115-116, 189).

⁴ Tökel (2023) ve Koşmaz (2023) ilgili çalışmalarında Bâkî'nin *Keşşâf*, *Hidâye* ve *Ekmel* olmak üzere üç kitabı ima ettiği görüşündedirler. Fakat kanaatimize göre aynı manzumenin üçüncü beytindeki "*bahâr*" ve "*gülistân*" kelimeleri de *Baharistan* ve *Gülistan* isimli kitapları ima edecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır (bk. Küçük, 1994, 440).

kullanıldığı görülür. Bununla beraber yine aynı yüzyılda kaleme alınmış kimi didaktik metinlerde de esâmî-i kütüp tarzını görmekteyiz. Bu nedenle esâmî-i kütüp tarzındaki manzumeleri *bilgi vermek, bir şeyler öğretmek amacıyla kaleme alınanlar ve hüner gösterisi olarak poetik kaygılarla kaleme alınanlar* olmak üzere iki grupta değerlendirmek mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ilmî saiklerle kaleme alınmış esâmî-i kütüp manzumeleri değerlendirilecek ve ardından edebî yönleri öne çıkan esâmî-i kütüp örneklerine değinilecektir.

Klasik şiirde yer edinen kitaplar isimlerinin bir bölümünü didaktik kaygılarla ve bilgi vermek maksadıyla kaleme alınan manzumelerde görmekteyiz. Âlim yönleriyle dikkat çeken şairlerde karşımıza çıkan bu örneklerde şairler, şiiri bir şeyler öğretmek ve bilgi nakletmek maksadıyla araç olarak kullanmışlar ve kimi zaman manzumelerinde ele aldıkları konuyla alakalı okunması gereken eserleri zikretmişlerdir. Çeşitli ilim dalları ile ilgili bilgiler nakleden bazı şairler de manzumelerinde değerlendirdikleri ilmî sahanın en önemli eserlerini ismen anarak okuyucu ve dinleyicilere nasihat vermeyi uygun görmüşlerdir. Esâmî-i kütüp tarzının didaktik örneklerini oluşturan bu manzumelerde zikredilen eser adları genellikle edebî sanatlardan uzak, tamamen birer telif olmalarıyla yer bulurlar. Nehcî (öl.1680'den sonra), Nazîr İbrahim (öl.1774-75), Erzurumlu İbrahim Hakkı (öl.1780), Salâhaddîn-i Uşşâkî (öl.1782), Derûnî mahlaslı Nebî Efendizâde Ali Uşşâkî (öl.1786) ve Râcî (öl.19. yy) gibi şairler bu türden manzumelere örnek oluşturabilecek şiirler kaleme almışlardır (Koşmaz, 2023, 45). Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1752 yılında kaleme aldığı *Tertîb-i 'Ulûm* adlı 125 beyitlik manzumesinde okunmasını gerekli gördüğü ilimleri otuz bir dalda toplamış ve her bir daldaki önemli eserleri de zikretmiştir. *Tertîb-i 'Ulûm*, XVIII. yüzyıl Osmanlı medreselerinde okutulan kitapları yansıtmaları açısından dikkate değerdir (Fazlıoğlu, 2005, 119). Örnek olması açısından bahis konusu manzumenin *âdâb* ilmiyle ilgili kitap önerilerini içeren bölümü aşağıda verilmiştir (Fazlıoğlu, 2005, 127):

Âdâbı öğren oku *Huseyni*

Şerh-i 'Adudla bul Mîr ü Zeyni

Merhûm Saçaklı öğretmiş âyîn

Âdâbdan eyle *Takrîr Kavânîn*

Hısnu'l-Hasîn kıl âdâba rehber

Hıfz it *Emâlî* hem *Fıkh-ı Ekber*

Ta'rîf-i Seyyid bil ıstılâhı
Hem *Ahterîden* zabt it *Sihâhı*

Vankulını bil *Kâmûsa* bul râh
Fârsî *Halîmî* bil *Ni'metullâh* (b.79-83)

Kitap isimlerinin ilmî açıdan konu edildiği bir diğer eser de Derûnî mahlaslı Nebî Efendizâde Ali Uşşâkî'nin (öl.1786) *Kasîde fî'l-Kutubi'l-Meşhûre fî'l-'Ulûm* adlı manzumesidir. Eserin katalog kaydında ve ilgili neşirlerde sehven kaside olarak belirtilmiş olsa da manzume, 52 beyitlik bir mesnevidir. Derûnî, söz konusu eserinde yirmi dokuz ilim dalından ve bu ilimleri öğrenmek için gerekli bazı eserlerden söz etmektedir (Avcı, 2018, 88; Fazlıoğlu, 2003, 198). Şairin *hadis* ve *tefsir* alanıyla ilgili önerileri şu şekildedir (Fazlıoğlu, 2003, 30):

Hem dahı 'ilm-i hadîs içre *Buhârî-yi şerîf*
Oku hem *İbn Melek* ile *Mesâbîh-i münîf*

Kâdî Beyzâvî ile *Keşşâfa* olgıl mu'tebir
Bunları añlar isen gayrı tefâsîr elde bir (b.37-38)

XVIII. yüzyılda kaleme alındığı düşünülen müellifi meçhul *Manzûme fî Tertîbi'l-Kutub fî'l-'Ulûm* adlı manzume de esâmî-i kütüp tarzının didaktik örneklerindedir. Diğer manzumelerin aksine hece vezniyle kaleme alınan bu manzumede de Osmanlı ilim çevrelerinde kullanılan ders kitapları konu edilmiştir (Fazlıoğlu, 2003, 98-100). Manzumenin beşinci dördlüğü şu şekildedir (Fazlıoğlu, 2003, 100):

Telhîsin bahsine gark olup batup
Muhtasar sözüne *Mutavvel* katup
Miftâhın üstine *Seyyidi* tutup
İlim deryâsına dalsan olmaz mı

Yukarıda değinilen manzumelerle birebir benzeşme de burada XVII. yüzyıl şairlerinden Rızâyî mahlaslı Tokatlı İshâk Efendi'nin (öl.1689) *Nazmu'l-'Ulûm* adlı mesnevisini de anmak gerekir. Zira ilimlerle ilgili manzum bir nasihatname olan ve 1687'de tamamlanan eserde, çeşitli ilim dallarıyla ilgili öğütler verilirken yer yer ele alınan konunun meşhur eserleri de ismen zikredilir (Özürat, 2006, 81-226; Yıldırım, 2018, 170).

Bilgi vermeyi ve bir şeyler öğretmeyi önceleyen esâmî-i kütüp tarzı manzumelerden ilginç örneklerinden bir bölümünü de manzumelerinde kendi eserlerini zikreden şairler vermiştir. Bu şiirlerde şairler kendi eserlerini

zikrederek isimlerinin ve eserlerinin unutulmamasını amaçlamışlardır. Şemseddîn Sivasî'nin (öl.1597) *Mir'atü'l-Ahlâk* adlı mesnevisinin bitiş bölümü ile son dönem şairlerinden Şemsî mahlaslı Mehmet Şemseddin Ulusoy'un (öl.1936) "Âsârımın esâmîsini mübeyyin manzûmedür" başlıklı şiiri bu kategorinin ender örneklerindedir (Koşmaz, 2023, 45).

Esâmî-i kütüp tarzı şiirlerin en dikkat çekici ve önemli örneklerini hüner gösterisi amacıyla kaleme alınmış manzumeler oluşturur. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden yani Lale Devri'nden itibaren görülmeye başlayan bu tarz manzumelerin çoğunluğu kütüphane açılışları için yazılmış tarihlerdir. Bunun yanı sıra farklı konularda esâmî-i kütüp tarzıyla yazılmış manzumeler de yok değildir. Aşağıda esâmî-i kütüp tarzında yazılan tarih manzumeleri ile ilgili bilgiler kronolojik sırayla verilecek ve ardından muhtelif konulardaki esâmî-i kütüp manzumelerine değinilecektir. Yapılan taramalar neticesinde esâmî-i kütüp tarzında kaleme alınmış şu tarih manzumeleri tespit edilmiştir:

1. Şeyhülislâm İshâk Efendi'nin (öl.1734), III. Ahmed (salt.1703-1730) tarafından 1719 yılında Topkapı Sarayı avlusuna yaptırılan kütüphane için "*Târîh berây-ı kitâb-hâne*" başlıklı tarih kasidesi kaleme almış ve kasidesinde elli beş civarında kitap ismi zikretmiştir (Koşmaz, 2023, 665-666). İshâk'ın söz konusu kasidesi, mevcut bilgilerimize göre bir kütüphane için kaleme alınmış esâmî-i kütüp tarzındaki ilk örneklerden biridir.
2. Rahîmî mahlaslı şairin yine aynı kütüphane için yazmış olduğu tarih kıt'ası, esâmî-i kütüp tarzındaki tarihlerden ikincisidir. Manzumede kırk üç kadar eser ve müellif zikredilmiştir. Bahis konusu manzume makalenin ikinci bölümünde etraflıca ele alınacaktır.
3. Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin (öl.1753) Ayasofya Külliyesi I. Mahmûd Kütüphanesi için kaleme aldığı "*Târîh-i dîger*" başlıklı tarih kıt'ası esâmî-i kütüp tarzındaki üçüncü tarihtir. 1740 yılında inşası tamamlanan kütüphane için kaleme alınmış 24 beyitlik bu tarih manzumesinde Es'ad, XVIII. yüzyılda Osmanlı âlimlerince muteber görülen ve Osmanlı kütüphanelerinde eserleri bulunan bazı yazarları ismen zikreder ve eserlerine atıfta bulunur (Aynur, 2014, s. 694; Doğan, 1997, 145-147).
4. Hanîf mahlaslı İbrahim Hanîf Efendi'nin (öl.1775) aynı kütüphane için yazmış olduğu iki beyitlik manzume de esâmî-i kütüp tarzı şiirlerden sayılabilir. Manzumede dört kitap ismi zikredilmiştir (Aynur, 2014, 714).
5. Ayasofya Külliyesi I. Mahmûd Kütüphanesi için esâmî-i kütüp tarzında tarih kaleme alan şairlerden biri de Kasımpaşalı Sâlik'tir (öl.1800'den sonra). "*Târîh-i Kütüb-hâne-i Sultân Mahmûd der-Ayasofya*" başlıklı 12 beyitlik tarih kıt'asında Sâlik, XVIII. yüzyıl Osmanlı'sında medreselerde

okutulan ve İslam dünyasında önemli görülen yirmi dört kadar kitap ismini zikreder (Aynur, 2014, s. 696; Kılıç, 1998, 334-335).

6. Nevres-i Kadîm'in (öl.1762), Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşa'nın 1747 yılında yaptırdığı düşünülen kütüphane⁵ için kaleme aldığı "*Târih-i kütüb-hâne-i sadr-ı a'zam es-Seyyid el-Hâc Mehmed Paşa*" başlıklı tarih kıt'ası da esâmî-i kütüp tarzındadır. 11 beyitlik bu manzumede Nevres, önemli gördüğü bazı kitap isimlerini zikreder (Akkaya, 1996, 164; Aynur, 2007, 191).
7. Haşmet'in (öl.1768), I. Mahmud (salt.1730-1754) tarafından 1742 senesinde Fatih Camii'nin kible duvarında yaptırılan kütüphane için yazmış olduğu 11 beyitlik tarih kıt'ası da esâmî-i kütüp tarzındadır. "*Târih-i kütüb-hâne der-Câmi-i Fâtih Sultân Muhammed Hân be-esâmî-i kütüb inşâ kerde bûd*" başlıklı manzumede yirmi dört kadar kitap ismi zikredilmiştir (Aksoyak-Arslan, 2018, 106-107; Aynur, 2014, 700).
8. Aynı kütüphane için tarih kıt'ası kaleme alan şairlerden biri de Ahmed Hasîb Efendi'dir (öl.1752-53). "*Târih-i Hasîb el-Burusevî*" başlıklı esâmî-i kütüp tarzındaki kıt'a 52 beyitten oluşmaktadır. Hasîb söz konusu manzumesinde yüz yirmi kadar eser ve müellif ismini zikretmektedir (İnan, 2020, 473-476).
9. Hâkim mahlaslı Seyyid Mehmed Efendi (öl.1770) de III. Osman (salt.1754-1757) tarafından inşası tamamlanarak 1755 yılında açılışı yapılan Nuruosmaniye Kütüphanesi için esâmî-i kütüp tarzıyla 6 beyitlik bir tarih kıt'ası kaleme almıştır. "*Târih-i Kütüb-hâne-i hümâyûn*" başlıklı manzumede on bir kadar kitap ismine yer verilmiştir (Mehmed Hâkim Efendi, 2019, 1/355; Uğur, 2021, 131).
10. Tab'î mahlaslı Siyâhî-zâde Alî b. Şeyh Mehmed (öl.1785-89 arası) de Nuruosmaniye Kütüphanesi vesilesiyle şiir söyleyen şairlerdendir. "*Kasîde-i müştemile berây-ı esâmî-i kütüb ki be-her yek ism-râ ma'nâ-yı münâsib şod be-makâm u der-zımneş târih-i kütüb-hâne-i 'Osmâniyye der-zemen-i kâtibü'l-Harameyn İbrâhim Efendi*" başlıklı 19 beyitlik "*kütüb-hâne*" redifli kaside, aynı zamanda İbrahim Efendi övgüsü de içermektedir. Esâmî-i kütüp tarzındaki kasidede otuz beşe yakın kitap ve müellif ismi zikredilmiştir (Kaya, 2009, 67-69).
11. Lebîb-i Âmidî'nin (öl.1768-69) 1763 yılında yapımı tamamlanan Râgıb Paşa Kütüphanesi için kaleme aldığı "*Râgıb Paşanın kitâb-hânesine târihidir*" başlıklı tarih kıt'ası da esâmî-i kütüp tarzındadır. 8 beyitlik söz konusu manzumede, on kadar kitap ismine yer verilmiştir (Aynur, 2016, 60-61).

⁵ Gerçekte yapıлып yapılmadığı tam olarak tespit edilemeyen söz konusu kütüphane ile ilgili bazı ihtimallerin değerlendirildiği bir çalışma için (bk. Aynur, 2007)

12. Şerîf mahlaslı Mehmed Şerîf Efendi (öl.1790), Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin (öl.1768) İstanbul'da Beyazıt Camii'nin kible yönünde kurduğu kütüphane vesilesiyle esâmî-i kütüp tarzıyla bir tarih kaleme almıştır. "*Târîh-i Türki Berây-ı Kitâbhâne-i Veliyyüddîn Efendi*" başlıklı 9 beyitlik tarih kıt'asında sekiz kadar kitap ismi ile bazı müellif isimleri zikredilmiştir (Yağcı, 2006, 146).
13. Hayrî mahlaslı Seyyid Mehmed Hayrî Efendi'nin (öl.1789-90), Hamidiye Kütüphanesi olarak da bilinen I. Abdülhamid'in (salt.1774-1789) 1780 yılında kurduğu kütüphane için yazmış olduğu 4 beyitlik kıt'a da esâmî-i kütüp tarzındadır. "*Târîh-i kütüb-hâne*" başlıklı tarih manzumesinde altı kitap ismi anılmıştır (Şener, 1999, 255).
14. XVIII. asırda neşet edip rağbet kazanan esâmî-i kütüp tarzının XIX. asırda da devam ettirildiği görülür. Nitekim XIX. yüzyıl şairlerinden Antepli Aynî (öl.1837), Reîsülküttâb Mehmed Emin Vahîd Paşa (öl. 1828) tarafından 1811 yılında Kütahya'da yaptırılan kütüphane için esâmî-i kütüp tarzında iki tarih kıt'ası kaleme almıştır. "*Vahîd Paşa merhûm kable'l-vüzerâ Kütâhiyyede ihyâsına muvaffak olduğu kütüb-hâne târihi*" ve "*Dîger*" başlıklarında olmak üzere beş ve dört beyitlik bu tarihlerde sekiz kadar kitap ismine yer verilmiştir (Koşmaz, 2023, 671-672).
15. XIX. asırda esâmî-i kütüp tarzını devam ettiren şairlerden biri de Kıbrıslı Hasan Hilmî Efendi'dir (öl.1847). Sultan II. Mahmud (salt.1808-1839) tarafından 1829 yılında Lefkoşa'ya yaptırılan kütüphane için kaleme aldığı 48 beyitlik tarih kasidesinde Hilmî, on civarında eser ismine yer verir (Koşmaz, 2023, 647-651). Diğer manzumelerle karşılaştırıldığında bu kasideyi doğrudan esâmî-i kütüp tarzında yazılmış bir manzume olarak değerlendirmek zor olsa da XIX. asırda geleneğin etkilerinin devam ettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yukarıda ifade edildiği üzere esâmî-i kütüp tarzı tarih düşürme sahasında rağbet kazanmış olsa da aynı yüzyılda kaleme alınmış muhtelif konulardaki bazı manzumelerin de bu tarzla yazıldıkları görülür. Naat, methiye ve mersiye türünde yazılan söz konusu manzumeler ve şairleri şunlardır:

16. Yüsrî'nin (öl.1723'ten sonra) "*Esmâ-i kütübi müstemil na't-ı şerîf*" isimli kasidesi esâmî-i kütüp tarzıyla kaleme alınmıştır. 91 beyitten oluşan naatta yüz yirmi beş kadar kitap ismi zikredilmiştir (Atak, 2016, 69-78). Hayatı hakkında elimizde yeterli bilgi olmayan Yüsrî'nin XVIII. asrın ilk yarısında hayatta olduğu kesindir. *Dîvân*'ındaki en yakın tarihin 1136/1723 olduğu bilindiğinden bahis konusu naatın 1723 yahut daha önceki yıllarda kaleme alındığı söylenebilir. Bu bakımdan Yüsrî'nin esâmî-i kütüp tarzındaki naatı, Şeyhülislâm İshâk ve

Rahîmî'nin manzumeleriyle beraber bu tarzın en eski örnekleri arasındadır.⁶

17. Antakyalı Münîf'in (öl.1743-44) Lâle Devri'nin şöhret sahibi şeyhülislâmlarından Yenişehirli Abdullah Efendi (öl.1743) övgüsünde yazdığı 24 beyitlik kaside de esâmî-i kütüp tarzındadır. "*Der-vasf-ı Şeyhü'l-İslâm 'Abdullâh Efendi bâ-esmâ'ü'l-kitâb*" başlıklı kasidede kırk civarında kitap ismi söz konusu edilmiştir (Küçük, 1999, 81-83).
18. Methiye türü ve esâmî-i kütüp tarzındaki manzumelerden birini de Sünbülzâde Vehbî (öl.1809) kaleme almıştır. "*Der-sitâyışkârî-i müşârun ileyh be-telmîhât-ı esâmî-i kütüb*" başlıklı Şeyhü'l-İslâm Pîrî-zâde Sâhib 'Osmân Efendi (öl.1770) övgüsünde kaleme alınan 23 beyitlik kasidede Vehbî, Osmanlı medreselerinde okutulan ve İslam âleminde önemli addedilen elli dört kadar esere değinmiştir (Babür, 2018, 67-70).
19. Esâmî-i kütüp tarzında kaleme alınmış dikkat çekici manzumelerden biri de Lebîb-i Âmidî sanıyla şöhret bulan Diyarbakırlı Hüseyin Abdulgafûr Lebîb'e (öl.1768-69) aittir. Mersiye türünde olan "*Esâmi-i kütübü hâvî mersiye-i bî-bedeldir ki Hâdimî merhûma söylemiştir*" başlıklı manzume her bir bendi sekiz beyit olan beş bentten oluşan bir tercî-i benttir. Söz konusu mersiyede Lebîb, İslam dünyasında şöhret bulan çok sayıda müellif ve eseri zikretmektedir (Kurtoğlu, 2017, 153-155).
20. Râtib mahlasıyla şiir söyleyen Tosyalı Ebubekir Râtib'in (öl.1799), Şeyhülislam Muhammed Şerif Efendi'nin (öl.1790) 1192/1778 yılında şeyhülislâmlık makamına getirilmesi üzerine kaleme aldığı uzunca tarihi de burada anmak gerekir. Esasen bir tarih olmasına rağmen 78 beyitlik matla beyti olmayan bir kaside görünümünde olan manzumede⁷ ellinin üzerinde eser ve müellif zikredilmiştir (Agun, 2023, 105-109). Bu açıdan söz konusu manzumeyi esâmî-i kütüp tarzı şiirler arasında zikretmek gerekir.

Yukarıda bilgileri verilen örneklerin yanı sıra yine XVIII. asırda kaleme alınmış bazı metinlerde de benzer anlayışı görmekteyiz. Söz konusu şiirler, yukarıdaki manzumelere nispetle tam anlamıyla esâmî-i kütüp manzumesi sayılmasa da yüzyıla hâkim olan anlayışın etkilerini yansıtmaları açısından

⁶ Edebî açıdan yenilik kovalayan bir şair olduğu anlaşılan Yüsrî'nin yine esami tarzında sayılabilecek "*Esmâ-yı libâsı müstemil kasidedür*" başlıklı manzumesi de bulunmaktadır. 57 beyitlik kasidede altmış yedi kadar kıyafet ve kumaş adına yer verilmiştir (Öztürk, 2020, 394). Ayrıca Yüsrî Dîvânı'nda "*Cinâs-ı durûbî müstemil kasîde-i nâ-şenîde*" başlıklı bir kasidesi daha bulunmaktadır. 36 beyitlik söz konusu kasidede kırk bir kadar pekiştirilmiş kelimeye yer verilmiştir (Atak, 2016, 92-96).

⁷ Bir mecmuada tesadüf edilen söz konusu manzumeyi şairin kendisi de "*Degildir bu kaşidem gerçi kadr ü şânına şâyân*" ifadeleriyle kaside olarak takdim etmektedir. Bu açıdan bahis konusu manzumeyi matla beyti bulunmayan bir kaside olarak değerlendirmek mümkündür. Lakin aynı zamanda manzumenin son beytinde ebcetle 1192/1778 tarihinin düşürülmüş olması bu fikre de ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir (Agun, 2023, 108).

anılmaya değerdir. Nitekim Nâfiz mahlaslı Lâzîkî-zâde Feyzullâh Efendi (öl.1797) *Dîvânı*'ndaki altı, yedi ve on dördüncü kasidelerin bazı bölümlerinde çok sayıda eser ve müellifin anıldığını görmekteyiz (Demir, 2017, 62-72, 89-94). Özellikle XVIII. asır ve sonraki yüzyıllarda kaleme alınmış manzum metinlerin taranmasıyla esâmî-i kütüp tarzı manzume örneklerinin artacağı kesindir. Burada bir hususu da özellikle belirtmek gerekir ki esâmî-i kütüp tarzı olarak nitelediğimiz tarz sadece manzum metinlere özgü bir gelenek değildir. Zira yakın zamanda yayınlanan bir çalışma, kitap adlarıyla yazılmış bir mektubun varlığından da haber vermektedir. Yazarı bilinmeyen söz konusu mektupta farklı ilim dallarından 96 eser zikredilmektedir (Benli, 2023, 32).

Kitap isimleriyle ilgili bu denli malzemenin oluşu bu hususla ilgili bir tasnifi de gerekli kılmaktadır. Buraya kadar verilen bilgilerden hareketle klasik Türk şiirinde kitap isimlerinin kullanımını aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür. Burada yapılan tasnif, şairin ne gibi saiklerle kitap isimlerini zikretmiş olabileceğini anlamaya yönelik bir deneme olarak görülmelidir.

Klasik Türk Şiirinde Kitap İsimlerinin Kullanımı

1. Divan, mesnevi vb. gibi eserlerde muhtelif saiklerle zikredilen kitaplar

1.1. Sevgiliyle ilgili benzetmelerde konu edilen eserler:

Özellikle gazel veya aşk konulu mesnevilerde örnekleri görülen bu türden örneklerde şairler sevgili ile bazı kitaplar arasında ilişki kurarlar. Bu örneklerde kitap isimlerinin aynı zamanda sözlük anlamları da kastedilir.

1.2. Memduhun yüceltilmesi vesilesiyle konu edilen eserler:

Genellikle kasidelerde yahut diğer nazım şekilleri ile kaleme alınmış methiyelerde karşımıza çıkan bu türden kullanımlarda da bir önceki grupla benzer şekilde kitap isimleri farklı anlamları kastedecek şekilde konu edilirler.

1.3. Karşılaştırma, yüceltme veya küçük görme, örnek alma, öneride bulunma vs. amaçlarla zikredilen kitaplar:

Şairler bazen kendi telifatlarını yüceltmek için başka eserlerle karşılaştırma yaparlar. Genellikle mesnevilerin sebab-i telif bölümlerinde karşılaştığımız bu örneklerde şairler kendi eserlerine meşruiyet kazandırmak adına benzer tür ve şekilde kaleme alınmış eserleri zikrederek onlardan daha iyi bir eser yazdıkları iddiasında bulunurlar. Bazı şairler ise eserlerini yazarken kaynak olarak kullandıkları ve ilham aldıkları eserleri zikretmektedirler. Örneğin Behiştî (öl.1571-72)'nin *Heşt Behişt* mesnevisinin ilk hikâyesinde “*Yazar Keşşâf ile Tefsîr-i Kâzî / Hudâ sâhiblerinden ola râzî*” ifadeleriyle yararlandığı eserleri zikreder (Yeniterzi, 2018, 22).

2. Esâmî-i kütüp tarzında yazılan manzumeler

2.1. Nasihat veya bilgi vermeyi amaçlayan esâmî-i kütüp tarzı manzumeler

2.1.1. Kitap önerisi mahiyetinde olan veya mevcut öğretim programını bildiren esâmî-i kütüp manzumeleri:

Bu türden manzumeler önceki sayfalarda değinildiği üzere ilmî kaygılarla ve bir şeyler öğretmek düşüncesiyle kaleme alınmış örneklerdir. Bu örneklerde bazen bir durumun aktarılması da söz konusudur. Örneğin Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Tertîb-i 'ulûm* adlı esâmî-i kütüp tarzındaki manzumesi kitap tavsiyesi içermenin yanı sıra Osmanlı medreselerinin XVIII. asırdaki görünümü (eğitim/öğretim programı) hakkında da bilgi vermektedir. Derûnî, Nazîr, Râcî, Salâhaddîn-i Uşşâkî ve Nehcî'nin yukarıda değinilen manzumeleri bu grupta değerlendirilmelidir. Bu kategorideki örneklerin bir sonraki başlıktakilerden temel farkı şairlerin başka müelliflerin eserlerine atıfta bulunmuş olmalarıdır.

2.1.2. Şairlerin kendi eserleriyle ilgili bilgileri esâmî-i kütüp tarzıyla bildirmeleri:

Şu ana kadar az sayıda örneğine rastladığımız bu gruptaki manzumelerde şairler kendi eserlerini zikrederek eserlerinin ve isimlerinin unutulmamasını düşünürler. Şemseddîn Sivasî'nin *Mir'atü'l-ahlâk* adlı mesnevisinin hâtîme bölümü ile Şemsî mahlaslı Mehmet Şemseddin Ulusoy'un "*Âsârımın esâmîsini mübeyyin manzûmedür*" başlıklı şiiri bu kategorinin bilinen iki örneğidir.

2.2. Sanat gayesiyle ve hüner gösterisi olarak kaleme alınmış esâmî-i kütüp manzumeleri:

Bu çalışmanın odağındaki manzumede olduğu gibi kitap isimlerinin yalnızca telif olmalarıyla değil, birer çağrışım ögesi oluşturacak şekilde kullanıldığı manzumelerdir. Bu manzumelerin ilk gruptaki manzumelerden temel farkı Doğu medeniyetine yön veren önemli kitaplarla ilgili metaforların şiirin tamamına hâkim olmasıdır. Mevcut tespitlerimize göre birçoğu tarih manzumesi olan bu örneklerden bir kısmı da naat, methiye ve mersiye türünde yazılmıştır.

2. Rahîmî'nin Esâmî-i Kütüp Tarzındaki Manzumesi

2.1. Manzumenin Şairi

Manzumenin elimizdeki tek nüshasının kayıtlı olduğu yazmanın hiçbir yerinde şair ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Bu bakımdan şairin kimliğini tespit etmek için eldeki manzume tek veri konumundadır. Nitekim manzumenin 15. ve 22. beyitlerinde geçtiği üzere söz konusu manzumeyi Rahîmî mahlaslı bir şair kaleme almıştır.

‘İmādü’ d-dīn iken her bir kütüb lāyık mıdır almaq
Rahîmî beyti gibi cā-be-cā pejmürde vîrâne (b.15)

Rahîmî sende yodur istiat Őî’r ü inŐaya
Du‘adur Malab u MaŐud o sultān ibn-i sultāna (b.22)

Ayrıca Őiirin son beytinde ebced ile 1131/1719 tarihi dūŐürölmüŐtür:

Zihî **Kenzü’l-‘ilim** dāru’l-kütüb oldı mülükāne

زهي كنز العلم دار الكتب اولدي ملوكانه

Bu iki veriden hareketle çalıŐmamıza konu olan manzumeyi XVIII. asrın ilk çeyreğinde hayatta olan Rahîmî mahlaslı bir Őair yazmıŐ olmalıdır. BaŐta tezkireler olmak üzere, biyografik eserler üzerinde yapılan taramalarda XVIII. yüzyılda yaŐadığı bilinen Rahîmî mahlaslı tek Őaire tesadüf edilmiŐtir. Asıl adı Abdurrahîm olan söz konusu Őair, İstanbul’da doğmuŐtur. Babası HabeŐ valisi Mustafa PaŐa’dır. Bu sebeple Őair, babasına nispetle “*HabeŐî-zāde Abdurrahîm Rahîmî Bey*” olarak anılmaktadır. Eđitimini tamamladıktan sonra Dîvān-ı Hümāyūn’da memuriyete baŐlayan Rahîmî, bir süre Silahdar Ali PaŐa’ya (öl.1716) divan kâtipliği yapmıŐ ve ardından sırasıyla tezkire-i sâni ve tezkire-i evvel olmuŐ fakat 1128/1715-1716’da görevlerinden azledilmiŐtir. İki yıl kadar bir aranın ardından 1131/1718’de maliye tezkirecisi olarak memuriyete tekrar dönmüŐtür (Aksoyak, 2015; Donuk, 2020, 39). Kaynakların verdiği bu bilgiyi bazı Osmanlı kronikleri de doğrulamaktadır. Őöyle ki Devlet ArŐivleri BaŐkanlıđı Osmanlı ArŐivi’nde tesadüf edilen 1131-32/1718-19 yıllarına ait ahkam defterinde HabeŐî-zāde Abdurrahîm Efendi’nin maliye tezkirecisi olduğu kayıtlıdır (BOA, KK.d., 2488). Ayrıca aynı arŐivde bulunan 1135/1723, 1137/1725, 1139/1726 tarihli muhtelif kroniklerde “*Tezkire-i evvel HabeŐî-zāde Abdurrahîm Efendi*” ifadeleri yer almaktadır. Bu belgelerden hareketle biyografik kaynakların Rahîmî’nin tezkirecilik görevini yürüttüğu sıralarda vefat ettiği Őeklindeki nakilleri nispeten doğru kabul edilebilir (BOA, AE.SAMD.III, 116-11477; AE.SAMD.III, 18-1621; EV.VKF., 11-40; AE.SAMD.III-184-17903). Gün olarak bir tutarsızlık söz konusu olsa da kaynaklar Rahîmî’nin 1140/1727 yılında vefat ettiği hususunda hemfikirdirler. Fakat bazı kaynaklar bu vefatın 25 Kasım, bazıları ise 30 Kasım’da gerçekleŐtiđini öne sürerler.

Rahîmî hakkında bilgi veren kaynakların tamamına yakını ondan övgü ile söz edip Rahîmî’nin Őiir ve inŐada baŐarılı, hoŐsohbet, nazik ve tasavvufi ıstıhlara vākıf; lugaz ve muamma çözmede mâhir bir Őair olduğunu naklederler. Bu övgülerin yanı sıra kaynaklarda Rahîmî’nin özellikle tarih dūŐürmede hayli yetenekli olduğunun belirtilmesi, çalıŐmamıza konu olan manzumenin HabeŐî-zāde’ye aidiyetini güçlendiren bir veridir. Nâbî (öl.1712) ile aralarındaki dostluğa dikkat çeken kaynaklar, Rahîmî ile Nâbî’nin

mektuplaştıklarını ve müşterek şiirler söylediklerini de naklederler (Aksoyak, 2015; Donuk, 2020, 39-40). Nâbî'nin mektuplarından oluşan münşeatinin Habeşî-zâde tarafından bir araya getirilerek istinsah edilmesi ve söz konusu münşeatta iki ismin birbirlerine gönderdikleri çok sayıda mektubun bulunması kaynakların verdiği bilgiyi doğrulamaktadır (bk. Oktay, 2017).⁸

Habeşî-zâde Rahîmî hakkında bilgi nakleden eserlerden bazıları da Melâmîlik kaynaklarıdır. Söz konu kaynaklarda Melâmî şeyhi olarak anılan Rahîmî'nin çocukluk yaşlarından itibaren Melâmî, Halvetî, Celvetî ve Gülşenî şeyhlerinin sohbetlerinde bulunduğu fakat ona asıl cezbe kazandıran kişinin Melâmî kutuplarından Bursalı Seyyid Muhammed Hâşim Efendi (öl.1678) olduğu belirtilir. Devrinin meşayih ile arası hayli iyi olduğu gözlenen Rahîmî, bu iyi ilişkilerini *Matla'û'l-İsrâk* (*Matla'û'l-'uşşâk*) adlı silsilenâmesi ve Koca Mustafa Paşa Dergâhı Halvetiyye postnişinlerinin isimlerini zikrederek oluşturduğu bir manzume ile edebîleştirmiştir. Rahîmî'nin dönemin şeyhleriyle görüşüğünü ve aralarında bir samimiyet olduğunu gösteren diğer bir veri de Gülşenî tarikatının önemli şeyhlerinden Hasan Sezâî'nin (öl.1738) Habeşî-zâde'ye özel olarak iki mektup göndermesidir. Kendisinden övgü ile söz eden Melâmî kaynakları Rahîmî'nin benzersiz bir kâtip olduğunu belirterek onun arif ve âlimlerin gözbebeği, fazilet, marifet ve hikmet sahibi bir şair olduğunu da özellikle vurgularlar (Er, 2015, 429-437).

Habeşî-zâde Rahîmî hakkında bilgi barındıran kaynaklar onun mürettep bir *Dîvân*'ından söz etseler de söz konusu eser şu an için elimizde değildir (Donuk, 2020, 41). Bazı şiir mecmualarında şiir örneklerine rastlanan Rahîmî'nin şu ana kadar *Matla'û'l-İsrâk* adlı silsilenâmesi ile Mora'nın fethini konu eden 29 beyitlik *Târîh-i feth-i Mora li-şehîd Alî Paşa* başlıklı manzumesi⁹ tespit edilmiştir. Şairin Bayramî-Melâmî tarikatına mensup şeyhlerin silsilesini konu eden *Matla'û'l-İsrâk* adlı manzumesi Suat Donuk tarafından iki nüsha üzerinden neşredilmiştir (bk. Donuk, 2020). Ayrıca şairin Koca Mustafa Paşa Dergâhı Halvetiyye postnişinlerinin isimlerini kaydettiği altı beyitlik bir manzumesi de bulunmaktadır (Er, 2015, 429-30). Öte yandan yukarıda ifade edildiği üzere kaynaklarda Rahîmî'nin lugaz ve muamma sanatıyla ilgilendiği ve bu konuda hayli yetenekli olduğu belirtilmiştir. Bu veriden hareketle yapılan taramalarda Beyazıt Kütüphanesi'nde B10519 arşiv numarasıyla kayıtlı *Şerh-i Risâle-i Mu'ammâ-yı Sutrâ-yı Câmî* unvanlı bir esere tesadüf edilmiştir. Katalog kaydında Rahîmî Efendi isimli bir şârihe atfedilen eser üzerinde yaptığımız incelemelerde bahis konusu Rahîmî'nin Habeşî-zâde Abdurrahîm olduğu kanısına varılmıştır. Şöyle ki eserin ferağ kaydında bahis konusu şerhin 1117/1705-06 yılında tamamlandığını belirten bir ebce kaydı yer almaktadır:

⁸ Söz konusu münşeatta Nâbî'nin, Habeşî-zâde Rahîmî'nin bir gazeline yazmış olduğu bir tahmis de kayıtlıdır (Oktay, 2017, 282-283).

⁹ Bahis konusu tarih manzumesi Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 06 Hk 3752 numarada kayıtlı mecmuanın 25a yaprağında yer almaktadır.

Bi-ḥamdillāh idüp sa’y ile iḳdām
Nihāyet buldı bunda seyr-i aḳlām

İdüp tevfiḳini rehber ilāhum
Bu şerḫime müyesser oldu itmām

Rahîmî oldu bu itmāma tāriḫ
Bulup feyz-i ilāhi ile encām [17a]

بلوب فیض الہی ایلہ انجم [1117/1705-06]

Bu kayıt Rahîmî’nin yaşadığı yıllarla örtüşmektedir. Dolayısıyla belirtilen şerhi şu an için Habeşî-zāde Rahîmî’ye isnat etmek yanlış olmayacaktır. Öte yandan söz konusu şerhin giriş kısmında Rahîmî, Yusuf Efendi isimli birinden övgüyle söz ederek bu ismin zamanın en önemli kişilerinden sayıldığını belirtir ve onu efendisi olarak takdim eder. Ardından da Yusuf Efendi’nin meclisinde bulunduğu esnada Abdurrahmân Câmî’nin (öl.1492) *Risâle-i Suḡrâ* isimli muamma risalesinin okunduğunu ve Yusuf Efendi’nin, kendisinden bu risaleyle alakalı Türkçe şerh yazmasını istediğini nakleder [2a]. Bilindiği üzere asıl adı Yusuf olan Nâbî de muamma sanatıyla ilgilenmiş ve *Dîvânı*’nda 186 kadar muammaya yer vermiştir (Erkal, 2014). Bu durum, Rahîmî ile Nâbî’nin dostlukları da dikkate alındığında sözü edilen Yusuf Efendi’nin şair Nâbî olabileceğini düşündürmektedir. Fakat şu aşamada bu fikri bir ihtimal olarak değerlendirmek gerekmektedir.¹⁰

2.2. Yazılış Tarihi ve Nedeni

Daha önce ifade edildiği üzere manzumenin son beytinde ebcet ile 1131/1719 tarihi düşürülmüştür. Ayrıca manzumenin başlığında “*Tāriḫ-i Rahîmî Berāy-ı Kitāb-ḥāne*” ifadelerine yer verilmiştir. Bu başlık, manzumenin bir kütüphane için kaleme alınmış olduğunu gösterse de hangi kütüphane olduğuna dair bir kaydın düşülmemesi en sondaki tarihten hareketle araştırma yapmayı gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra şiirin ilk beytinde geçen “*Cenāb-ı ḥazret-i sulṭān Ahmed ḥān-ı ḡāzi*” ibaresi sözü edilen kütüphanenin Sultan Ahmed tarafından yaptırıldığına işaret etmektedir. Bu verilerden hareketle Rahîmî, çalışmaya konu manzumesini III. Ahmed’in (salt.1703-1730) 1719 yılında Topkapı Sarayı avlusunda yaptırdığı kütüphane vesilesiyle kaleme almış olmalıdır.

¹⁰ Bu makale yayın sürecinde iken Rahîmî’nin *Şerh-i Risâle-i Muammâ-yı Suḡrâ-yı Câmî* adlı eseri bir çalışmaya konu olmuş ve muhteva hususiyetleri değerlendirilerek tam metniyle birlikte neşredilmiştir (bk. Ateş, 2024).

Önceleri cami ve köşklere kitap dolapları şeklinde küçük kütüphaneler kabul görülürken Lale Devri'nde müstakil kütüphaneler yaptırmak âdetâ moda hâline gelmiştir. Sultan III. Ahmed bu anlayışın da etkisiyle Sarây-ı Cedîd olarak bilinen Yenisaray'da dağınık hâlde bulunan kitapları bir yerde toplamayı düşünmüş ve saray avlusundaki II. Selim'in bakımsız köşkünü yıktırıp bir kütüphane yaptırmayı uygun görmüştür. III. Ahmed Kütüphanesi veya Enderun Kütüphanesi olarak da anılan söz konusu kütüphane inşaatı 17 Şubat 1719 başlamış ve kısa sürede tamamlanarak 23 Kasım 1719'da resmî bir törenle açılmıştır (Eyice, 1989, 40). Rahîmî'nin hayatı hakkında bilgilerin verildiği bölümde ifade edildiği üzere şair bu tarihlerde maliye tezkirecisi olarak görev yapmaktadır. Bu bakımdan muhtemeldir ki Rahîmî bu açılışa canlı şahitlik etmiş ve çalışmaya konu olan tarih manzumesini bu vesileyle padişaha sunmuştur.

2.3. Şekil Özellikleri

Çalışmamıza konu olan manzume kıt'a nazım şekliyle kaleme alınmış bir tarihtir. Redif kullanılmayan manzumede müesses kafiye tercih edilmiştir. Bununla beraber bazı mısralarda kafiyeyi oluşturan sesler kelimenin asli harfleri iken (*vîrâne, şâhâne, kâşâne, dürdâne, kütübhâne* vs.) kimi mısralarda ise kafiye seslerinin kelime kökü+eklerden oluştuğu görülür (*fermâna, irfâna, dirâşâna, subhâna, ihsâna, nisyâna, gülistâna, Osmâna* vs.). Öte yandan her iki şekilde tercih edilen kafiye seslerinin genellikle Arapça ve Farsça kelimelerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınan tarih manzumesi, 24 beyittir.

2.4. Muhteva Özellikleri

Esâmî-i kütüp tarzının, şiirin tamamında hâkim olduğu manzumede daha ilk beyitten başlamak suretiyle hemen her beyitte bir veya daha fazla kitap ismi zikredilmiştir. Manzumede kitap isminin yer almadığı yalnızca iki beyit bulunmaktadır. Şiirin elimizdeki tek nüshasında zikredilen kitap isimlerinin üzeri kırmızı mürekkeple (sürh) ile çizilmiş ve böylelikle okuyucunun dikkati çekilmiştir. Manzume tümüyle Sultan III. Ahmed övgüsü içermekte, başka hiçbir şahıs doğrudan yahut dolaylı olarak konu edilmemektedir. Mevzubahis şiirde 43 kitap ve 2 müellif ismine yer verilmiştir. Esâmî-i kütüp tarzının belirgin özelliği olarak söz konusu bu kitap isimlerinin iki veya daha çok anlama gelecek şekilde kullanıldığı ve padişahın tevriye, telmih, teşbih, iham, mübalağa vb. edebî sanatlar çerçevesinde methedildiği müşahede edilir. Rahîmî'nin manzumesinde zikrettiği eserler ve bu eserlerin müellifleri aşağıda tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 1: Rahîmî'nin Esâmî-i kütüp tarzı manzumesinde zikredilen kitaplar ve müellifleri

Eser	Müellif
1. <i>Aksa'l-Ereb</i>	Zemahşerî (öl.1144)
2. <i>Arâ'is [Arâyis]</i>	Şiirde <i>Arâyis</i> şeklinde geçen kelime ile hangi kitabın kastedildiği anlaşılamamıştır. Rahîmî bu kelimeyi zikrederek kütüphanedeki <i>Arâ'is</i> başlıklı tüm eserleri kastetmiş olabilir.
3. <i>Bahâristân</i>	Abdurrahman-ı Câmî (öl.1492)
4. <i>Binâ</i>	Arapça'daki fiil kalıplarına dair müellifi meçhul eser.
5. <i>Enfûs</i>	Bu kelimeyle şairin hangi eseri kastettiği anlaşılamamıştır.
6. <i>Esâs[ü'l-Belâga]</i>	Zemahşerî (öl.1144)
7. <i>el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir</i>	Süyûtî (öl.1505)
8. <i>Gencîne-i Râz</i>	Taşlıcalı Yahyâ (öl.1582)
9. <i>Gülistân</i>	Sa'dî-i Şîrâzî (öl.1292)
10. <i>Hedâyâ</i>	Metinde bu şekilde geçen kelime ile hangi kitabın kastedildiği anlaşılamamaktadır. Öte yandan söz konusu kütüphaneye ait katalog üzerinde yaptığımız taramalarda başlığında <i>Hidâye</i> kelimesi yer alan otuz civarında kitap tespit edilmiştir. Dolayısıyla Rahîmî, tüm bu eserleri beraberce kastetmiş olabilir.
11. <i>Hikmet</i>	Şiirde " <i>beyt-i Hikmet</i> " şeklinde geçen ifadede hangi eserin kastedildiği anlaşılamamaktadır. Burada söz konusu ifadeyle Ortaçağ İslâm ilim ve kültür

		tarihinde tercüme ve yüksek seviyedeki ilmî araştırmaların yapıldığı merkezler için kullanılan ve İslam âleminin ilk büyük kütüphanesi olarak kabul edilen <i>Beytü'l-hikme</i> (Kaya, 1992, 88) de kastedilmiş olabilir.
12.	<i>Hikmetü'l-'Ayn</i>	Ali b. Ömer Kâtibî el-Kazvîni (öl.1277)
13.	<i>Husnu's-senâ Hulâsatü'l-Âdâb</i>	[me'a Ömer Çelebi (öl.1577-78)
14.	<i>Hümâyûn</i>	Tam anlaşılmamakla beraber Alâeddin Ali Çelebi'nin (öl.1543) <i>Hümâyûnnâme</i> adlı eseri kastedilmiş olabilir.
15.	<i>el-İtkân</i>	Süyûtî (öl.1505)
16.	<i>el-Kânûn [fi'-Tıb]</i>	İbn Sînâ (öl.1037)
17.	<i>Kenzü'l-İlm</i>	Hangi kitabın kastedildiği tam anlaşılmamakla beraber Pezdevî'nin (öl.1089) <i>Kenzü'l-Vusûl</i> , Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin (öl.1310) <i>Kenzü'd-Dekâ'ik</i> veya Müttakî el-Hindî'nin (öl.1567) <i>Kenzü'l-Ummâl</i> adlı eserlerinden birinin kastedilmiş olması muhtemeldir.
18.	<i>Mahzenü'l-Esrâr</i>	Nizâmî-i Gencevî (öl.1214?)
19.	<i>el-Makâsıd</i>	Sa'deddin et-Teftâzânî (öl.1390)
20.	<i>el-Maksûd</i>	Müellifi bilinmeyen Arapça sarf ilmiyle ilgili eser.
21.	<i>el-Matlûb [Matlab]</i>	Şiirde <i>Matlab</i> şeklinde geçen eserin <i>el-Maksûd</i> kitabının müellifi meçhul şerhi olabilir.
22.	<i>Mecma'u'l-Bahreyn</i>	Radıyyüddin es-Sâgânî (öl.1252),
23.	<i>Mecma'u'l-Envâr</i>	Za'îf Yahyâ Hacı Mustafaoğlu (öl.15.asır?)
24.	<i>Meğârib</i>	Bu kelime ile hangi eserin kastedildiği

		anlaşlamamıştır.
25.	<i>Meşârik[u'l-Envâri'n-Nebeviyye]</i>	Radıyyüddin es-Sâgânî (öl.1252)
26.	<i>Misbâhu'l-Münîr [fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'î]</i>	Ahmed b. Muhammed Feyyûmî (öl.1368-69)
27.	<i>Mufassal</i>	Zemahşerî (öl.1144)
28.	<i>el-Muhtasar</i>	Sa'deddin et-Teftâzânî (öl.1390)
29.	<i>el-Mutavvel</i>	Sa'deddin et-Teftâzânî (öl.1390)
30.	<i>Muvâfak[ât]</i>	İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtübî (öl.1388)
31.	<i>Muvaffak</i>	Bu kelime ile hangi eserin kastedildiği anlaşlamamıştır.
32.	<i>el-Mücmel[ü'l-luga]</i>	İbn Fâris (öl.1004)
33.	<i>Pertev-bahş</i>	Hangi esere atıf yapıldığı anlaşılmamakla beraber Şihâbüddîn Sühreverdî'nin (öl.1191) <i>Pertev-nâme</i> adlı eseri kastedilmiş olabilir.
34.	<i>Ravza</i>	Metinde yalnızca "Ravza" şeklinde geçen kelime ile hangi kitabın kastedildiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Bununla beraber Baldırzâde Mehmed Efendî'nin (öl. 1650) <i>Ravza-i Evliyâ</i> ; Muhammed Bâkır Hânsârî'nin (öl. 1895) <i>Ravzâtü'l-cennât</i> ; Nevevî'nin (öl. 1277) <i>Ravzatü't-tâlibîn</i> veya Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin (öl. 1223) <i>Ravzatü'n-nâzır</i> adlı eserlerden biri kastedilmiş olabilir.
35.	<i>Sarf</i>	Arapça dilbilgisi kurallarının kelime yapısıyla ilgili kolu. Osmanlı medreselerinde <i>el-Emsile</i> , <i>Binâ'ü'l-Ef'âl</i> ve <i>el-Maksûd</i> gibi anonim kitaplar ile İbnü'l-Hâcib'in (öl.1249) <i>eş-Şâfiye</i> ; Zencânî'nin (öl.1262?) <i>el-İzzî</i> ve Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un (öl.XIV. yy) <i>Merâhu'l-</i>

		<i>Ervâh</i> adlı eserleri sarf öğretiminde yoğun ilgi görmüştür (Kılıç, 2009, 137).
36.	<i>Sırr-ı Hikmet</i>	Bu ibare ile hangi eserin kastedildiği anlaşılmamakla beraber Derviş Hasan Medhî'nin (öl.?) İbn-i Sînâ'nın hayatını konu alan <i>Esrâr-ı Hikmet</i> adlı eserine atıf yapılmış olabilir.
37.	<i>Şemsü'l-Ma'ârif</i>	Ahmed b. Ali el-Bûnî (öl. 1225)
38.	<i>Şeref-bahş:</i>	Metinde <i>Şeref-bahş</i> şeklinde işaretlenen kelimeyle hangi kitaba telmih yapıldığı anlaşılamamıştır. Öte yandan Seyyid Nizamoğlu'nun (öl.1601) <i>Şeref-i Siyâdet</i> adlı eseri veya Lâmi'î Çelebi'nin (öl.1532) <i>Şerefü'l-insân</i> adlı eseri kastedilmiş olabilir.
39.	<i>eş-Şifâ</i>	İbn Sînâ (öl. 1037)
40.	<i>Tuhaf</i>	Bu kelime ile hangi eserin kastedildiği anlaşılamamakla beraber <i>Tuhfe</i> kelimesinin çoğulu olan <i>Tuhaf</i> kelimesi zikredilerek <i>Tuhfe</i> başlıklı tüm eserlere atıf yapılmış olabilir.
41.	<i>Umdetü'l-Ahkâm</i>	Cemmâîlî (öl. 1203)
42.	<i>Zehru'l-Âdâb</i>	Ebû İshak el-Husrî (öl. 1022)
43.	<i>Zübde</i>	Bu kelime ile hangi eserin kastedildiği anlaşılamamakla beraber <i>Zübde</i> başlıklı tüm eserlere atıf yapılmış olabilir.

Şiirde geçen bu kitap isimlerinin yanı sıra Rahîmî, bahis konusu manzumesinde kimi yazar ve şairlerden de söz etmektedir. Nitekim Fars edebiyatının en büyük şairlerinden sayılan ve Türk edebiyatına da tesirleri olan Nizâmî-i Gencevî (öl.1214?) bu şairlerden biridir. Bu ismin yanı sıra manzumede İmâdüddîn şeklinde bir isim de zikredilmiştir. Fakat burada söz konusu ismin hangi şair veya edip olduğunu kestirmek zordur. Öte yandan bahis konusu ismin İsfahanlı edip ve tarihçi İmâdüddîn el-İsfahânî (öl.1201) olması muhtemeldir. Rahîmî'nin manzumesinde geçen tüm bu eserlerin Sultan III. Ahmed Kütüphanesi'nin ilgili kataloglarında yer alıyor olması üzerinde düşünülmesi gereken dikkat çekici bir husustur. Bu açıdan bakıldığında Rahîmî'nin manzumesini kütüphanedeki mevcut kitaplar üzerinden

oluşturduğu söylenebilir. Bir diğer ihtimal ise Rahîmî'nin manzumesini işiten padişahın şiirde zikredilen kitapları kütüphaneye kazandırmış olmasıdır. Fakat şiirdeki bazı ifadeler birinci seçeneği daha muhtemel kılmaktadır. Zira Rahîmî, manzumenin on birinci beytinden itibaren Sultan Ahmed'in birçok eseri kütüphaneye kazandırarak unutulmaktan kurtardığını nakleder:

Hedâyâ vü **Tuḥaf Enfûs 'Arâyis** nüshalar cümle

Ḥazîne içre cem' olmuş konup dölâb-ı nişyâna (b.13)

Manzumede dikkat çekici bir diğer nakil ise Sultan III. Ahmed'in hattatlığına yöneliktir. Nitekim kaynaklarda nakledildiği üzere Sultan Ahmed, devrin meşhur hattatı Hâfız Osman'dan (öl.1698) sülûs ve nesih, Veliyyüddin Efendi'den (öl.1768) de ta'lik meşk etmiş iyi bir hattat olduğu gibi, zamanının hat üstatlarını da himaye ve teşvik etmiştir. Ayrıca kendi devrinde inşa edilmiş birçok yapının inşa kitabesini de kendi elleriyle yazmıştır (Aktepe, 1989, 37). Rahîmî, manzumede Sultan Ahmed'in bu yönüne atıfta bulunarak kendi hüsnühattıyla çok sayıda eser istinsah ettiğini belirtir:

Maḥallî nüshalar mergûbe ḥüsn-i ḥaṭṭıyla ekşer

Nizâmî her birinün meyl itmîşdi perîşâne (b.14)

Manzumede Rahîmî'nin özellikle vurguladığı hususlardan biri de Sultan Ahmed'in hamiliğidir. Şair, Sultan Ahmed'in yakut, inci ve elmas gibi zenginliklere bakmayıp ilme (ve dahi ilim erbabına) râğbet ettiğini belirtir:

Nazar-pâş olmayup yâkût u la' ü dürr ü elmâsa

Ḥaḳîḳat-bîn olup râğbetler itdi 'ilme şâhâne (b.16)

2.5. Rahîmî'nin Esâmî-i Kütüp Tarzındaki Tarih Manzumesinin Transkripsiyonlu Metni¹¹

[59b]

Tarih-i Rahîmî Berây-ı Kitâb-hâne

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

1. Cenâb-ı hazret-i sultân Aḥmed ḥân-ı ğazî kim
Muvâfakdur Makâsıddan ne eylerse ḥıdîvâne
2. İder İtkân ile şer'â muvâfık he ne emr itse
Sezâdur derler ise 'Umdetü'l-Aḥkâm o fermâna
3. Ne re'y eylerse Mişbâhu'l-Münîr tab'ı derrâki
Görinür mü-be-mü hep Sırr-ı Hikmet ehl-i 'ırfâna
4. Meşâriḳ hem Meğârib şit-i iclâli ile memlû
Ziyâ-yı 'adli reşk-endâzdur mihr-i dıraḥşâna
[60a]
5. İder Şemsü'l-Ma'ârif kevkeb-i iḳbâline ğıbṭa
Nigâh-ı luṭfi Pertev-baḥş olursa tîre-baḥtâne
6. Vücüdî Mecma'u'l-Envâr u ḳalbi Maḥzenü'l-Esrâr
Kelâmı nükte-perver Hikmetü'l-'ayn mülükâne

¹¹ Rahîmî'nin çalışmaya konu manzumesinin şu ana kadar tek nüshası tespit edilmiştir. Söz konusu nüsha, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03531 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Mecmû'atü'r-Resâ'il*'in 59b-61a varakları arasında derkenar olarak kaydedilmiştir. Kırımlı Âlî (öl.1724'ten sonra) tarafından derlenmiş olması muhtemel olan 196 varaklık mecmuada Kırımlı Âlî'nin *Ukde-ğuşâ* isimli eseri ile *Ehâdis-i Şerif*, *Esmâ'ü'l-Hüsnâ*, *Esmâ'ü'n-Nebî* gibi metinler yer almaktadır. Ayrıca mecmuanın derkenarları ile normal sayfalarında başta *Kırımlı Âlî Dîvânı* olmak üzere Ârif, Azmî, Bahâdır Girây, Bâkî, Câmî, Cevrî, Cinânî, Dânişî, Dürrî, Ebu's-Sa'îd Ebu'l-Hayr, Ehl-i Şîrâzî, Emrî, Feyzî-i Hindî, Fuzûlî, Hâfız, Hâletî, Hâşimî, Hezârî, Himmet-zâde, Hüseyin Baykara, Hüseyin Senâyî, İtrî, İbn-i Yemîn, Kâdı Nûr, Kadrî, Kâmî, Karahisârî, Kelîm, Kemâl Paşa-zâde, La'lî, Makâlî, Mantıkî, Mevlânâ, Misâlî, Nâ'ilî, Nâbî, Nahîfî, Nâzır-ı Herevî, Nazîm, Necâtî, Necîb, Nedîm, Nef'î, Nefes-zâde, Nev'î, Ömer Hayyâm, Örfî, Rahîmî, Râmî, Râsih, Rezmî (Safiye Sultân-zâde), Rızâyî, Rifâtî, Riyâzî, Rûhî, Sa'dî, Sâ'ib, Sabrî, Sâfi, Sâkıb, Sâlim, Şâhid, Şâkir, Şânî, Şehdî, Şehrî, Şems-i Tebrîzî, Tâhir Vahîd, Tâlib, Ubeydî, Ulvî, Vâlî, Vecdî, Vehbî, Veysî ve Yahyâ mahlaslı şairlere ait çok sayıda şiir de kaydedilmiştir (Doğan, 2023, 2264). Çeviri yazılı metin, Mehmet Fatih Köksal'ın *Metin Neşrinin Ana Esasları* başlıklı çalışmalarında belirlediği yöntemler esas alınarak oluşturulmuştur (Köksal, 2012, 207-209). Eski harfli metinde üzeri kırmızı mürekkeple çizilerek belirtilen kitap isimleri koyu/bold yazılarak vurgulanmıştır.

7. Muḥīṭ-i zātına nisbetle kaçre **Mecma‘u’l-Bahreyn**
Tehī-sâz olmadadır dest-i cüdi baḥr ile kâna
8. Mizâc-ı ‘âlemi muḥtel kıomaz tedbîr ider dâ’im
Şifâ-sâz olmağı **Ķânûn** ile eyler ḥakîmâne
9. Aña ḥâşâ ki **Eşbâh ve’n-Nezâ’ir** ola ‘âlemde
Ki zîrâ zıll-ı Ḥaḳdur mişl olmaz zıll-ı Subḥâna
10. Ķazâya râh-ı ḥaḳka **Şarf** için buḥl eylemez mâlı
Rızâsı yokdur ammâ itmege itlâf-ı yâbâna
11. Ḥuşûşan şimdi bir ḥayra **Muvaffaḳ** eyledi Bârî
Ki maḫzar olmadı İslâmda bir şeh bu iḥsâna
12. **Tefâsîr** ü **Eḥâdîş** ü **Kelâm** u **Ḥikmet** ü **Manṭıḳ**
Muṭavvel Muḫtaşar Mücmel Mufaşşal nice dürdâne
13. **Hedâyâ** vü **Tuḫaf Enfüs** ‘**Arâyis** nüşhalar cümle
Ḥazîne içre cem‘ olmuş kıonup dölâb-ı nisyâna
[60b]
14. Maḫallî nüşhalar mergûbe ḥüsn-i ḥaṭṭıyla ekşer
Nizâmî her birinün meyl itmişdi perîşâne
15. ‘**İmâdü’d-dîn** iken her bir kütüb lâyıḳ mıdur kıalmaq
Raḥîmî beyti gibi câ-be-câ pejmürde virane
16. Naḫar-pâş olmayup yâḳût u la’l ü dürr ü elmâsa
Ḥaḳîḳat-bîn olup rağbetler itdi ‘ilme şâhâne
17. **Binâya Şarf**-ı himmet[ler] idüp tarḫ-ı **Esâs** itdi
Yapup bir beyt-i **Ḥikmet** eyledi anı kütüb-ḥâne
18. Rızâ-yı ḥazret-i Ḥaḳka vesîle-cü idi çünkim
Kitâb için ‘aceb mi yapsa bir maḫşûş kâşâne
19. Nice kâşâne **Zübde Ravza-i Zehru’l-edeb** deryâ
Bahâristân mu‘ayyendür ki ṭa‘n eyler **Gülistâna**
20. Çıkarup anları keşf eyledi **Gencîne-i Râzı**
Ki tâ neşr eyleye feyz-i ‘ulümü ehl-i ‘İrfâna

21. Olup **Husnu's-Senāya** şimdi bir güne dağı mazhar
Şeref-bağış oldu haqqā hāndān-ı āl-i 'Osmāna
22. *Rahîmî* sende yokdur istiṭā'at şîr ü inşāya
Du'ādur **Maṭlab** u **Maḫṣūd** o sulṭān ibn-i sulṭāna
[61a]
23. **Hümāyūn** nüṣṣa-i zāt-ı şerîfin hıfz ide Allāh
Du'ā-yı devleti **Akṣa'l-ereb**dür her müselmāna
24. Didi taḫṣîn idüp erbāb-ı fen ol beyt için tāriḫ
Zihî **Kenzü'l-'ilim** dāru'l-kütüb oldu mülūkāne
زهي كنز العلم دار الكتب اولدي ملوكانه [1131/1719]

Sonuç

Kitap isimlerinin şiirde kullanılması, şairleri yetiştiren ve onlara ilham veren yazılı kültürü göstermesi açısından önemli işaretlerdir. Şairlerin bir kitap ismini açıkça zikretmeleri hem örnek aldıkları müellif ve eserleri ortaya koyma hem de okuyucu ve dinleyiciye kitap önerisi mahiyetinde tavsiyeler verme şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca şairlerden birçoğu kitap isimlerini çeşitli anlamlara gelecek şekilde manzumelerine yerleştirerek bir bakıma hüner gösterisi yapmayı da amaçlamışlardır. Başlarda muhtelif şiirlerde çeşitli vesilelerle ve çoğunlukla benzetme ve çağrışım unsuru olarak zikredilen kitap isimleri XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yeni bir tarza kaynaklık etmiştir. Metin Akkuş'un tespitleriyle esâmî-i kütüp olarak adlandırılan bu tarz manzumelerde hemen her beyitte bir veya birkaç kitap anılmaktadır. Bazı didaktik örnekleri de görülen esâmî-i kütüp tarzının dikkat çekici örneklerini daha çok hüner gösterisi olarak kaleme alınan manzumeler oluşturur. Bu manzumelerde şairler kitap isimleri bir veya birkaç anlama gelecek şekilde manzumelerine yerleştirerek memduhu övmek ve bu sayede ilgisini kazanmak gayretindedirler.

Türk edebiyatında esâmî-i kütüp tarzında on dokuz farklı şair tarafından kaleme alınmış 21 manzume tespit edilmiştir. Bu manzumelerin iki tanesi hariç, tamamı XVIII. asırda kaleme alınmıştır. Bu bakımdan söz konusu tarzın, XVIII. yüzyılda moda hâline geldiğini söylemek mümkündür. Esâmî-i kütüp tarzı manzumelerin ekseriyetini kütüphaneler için yazılmış tarih kıt'a veya kasideleri oluşturmaktadır. Bu açıdan XVIII. yüzyılda başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde inşa edilen kütüphane binalarının bu türün gelişimine doğrudan etkisi vardır. Öte yandan şahıs övgüsü içeren kimi methiyelerin de esâmî-i kütüp tarzıyla kaleme alındığı da vakidir. Yüsrî'nin esâmî-i kütüp tarzıyla kaleme adlığı naat ile Lebîb-i Âmidî'nin kaleme aldığı mersiye bu tarzın farklı konulardaki dikkat çekici örneklerindedir. Esâmî-i kütüp tarzıyla manzumeleri tespit edilen şairler şunlardır: Şeyhülislâm İshâk, Rahîmî,

Şeyhülislam Es'ad, İbrahim Hanîf, Kasımpaşalı Sâlik, Nevres-i Kadîm, Haşmet, Ahmed Hasîb, Hâkim, Tab'î, Mehmed Şerîf, Seyyid Mehmed Hayrî, Antepî Aynî, Kıbrıslı Hasan Hilmî, Yüsrî, Antakyalı Münîf, Sünbülzâde Vehbî, Lebîb-i Âmidî ve Tosyalı Ebubekir Râtîb. Bu şairlerden birçoğunun kütüphane açılışı vesilesiyle esâmî-i kütüp tarzında manzume kaleme almış olması söz konusu manzumeleri daha da ilgi çekici kılmaktadır. Zira bu manzumelerin bazısında anılan kitapların, açılışı yapılan kütüphane raflarında bulunuyor olması söz konusu manzumelerin manzum kataloglar mesabesine getirmektedir. Eğer şiire konu olan kitaplar, şiirin yazılmasına vesile olan kütüphanelerde bulunmuyor ise de esâmî-i kütüp manzumelerini kitap temini hususunda ilgili makamlara yazılan dilekçeler şeklinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu durum, manzumelere konu olan kütüphanelerin ilgili kataloglarının detaylı bir dökümü ile ortaya çıkabilir. Bu sayede kütüphanelerde bulunmasına rağmen zaman içerisinde kaybolan bazı eserlerin tespiti de mümkün olabilir.

Mevcut bilgilerimize göre esâmî-i kütüp tarzında kaleme alınan ikinci tarih manzumesi, bu çalışmaya konu olan *Târîh-i Rahîmî Berây-ı Kitâb-hâne* başlıklı tarihtir. Söz konusu tarih manzumesi, XVIII. asır şairlerinden ve devrinin maliye kâtiplerinden olan *Habeşî-zâde Abdurrahîm Rahîmî Bey* tarafından kaleme alınmıştır. Kıt'a nazım şekliyle ve aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınan manzume 24 beyittir. Manzume, Sultan III. Ahmed tarafından Topkapı Sarayı'nın içerisine yaptırılan ve 1131/1719 yılında inşası tamamlanan Sultan III. Ahmed Kütüphanesi'nin açılışı vesilesiyle kaleme alınmıştır. Manzumede 43 kitap ismi ile 2 müellif zikredilmiştir. Söz konusu kitap isimlerinin tamamı iki veya daha çok anlama gelecek şekilde ve Sultan III. Ahmed'in övgüsünü içeren çağrışım unsuru olarak anılmıştır.

Kaynakça

- Açıl, Berat (ed.). *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. Ankara: Nobel Yayınları İlem Kitaplığı, 2015.
- Agun, Aleyna. *Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum 720'de Kayıtlı Mecmû'â-ı Kasâ'id ee Tevârih (İnceleme-Tenkitli Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Akkaya, Hüseyin. *Nevres-i Kadim And His Turkish Divan (Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı) Part 2: Critical Edition and Index*. Cambridge MA: Harvard University, The Department of Near Eastern, 1996.
- Akkuş, Metin. "Klasik Türk Edebiyatının Kültür Kaynakları: Eserler". *Doğu Esintileri* 1 (2014), 13-32.
- Akkuş, Metin. "Metinlerarasılık Bağlamında Klasik Türk Şiirinin Bilimsel Arka Planı". *Doğu Esintileri* 1/14 (2021), 129-150.

- Aksoyak, İsmail Hakkı-arslan, Mehmet. *Haşmet Dîvânı - Abbâs Efendi-zâde Mehmet Haşmet*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-204116/hasmet-divani.html>
- Aksoyak, İsmail Hakkı. "Rahîmî, Habeşî-zâde Abdurrahîm Rahîmî Bey". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2015. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rahimi-habesizade-abdurrahim-rahimi>
- Aktepe, Münir. "Ahmed III". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/34-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Atak, Mustafa. *Yüsrî Ahmed Nazif Dede ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ateş, Gıyasettin. "Rahîmî'nin Şerh-i Risâle-i Muammâ-yı Suğrâ-yı Câmî Adlı Eseri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32/32 (2024), 104-151. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1464517>
- Avcı, İsmail. "Ali Uşşâkkî'nin Manzum Kur'an Falı: Sürûr-nâme". *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*. ed. Üzeyir Aslan vd. 83-103. İstanbul: İlâhiyât Yayınları, 2018.
- Aynur, Hatice. "1747 Tarihinde Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşa'nın Kütüphanesi Yapıldı mı?" *Meral Alpay'a Armağan*. haz. Hülya Dilek-Kayaoğlu. 189-197. İstanbul: yy, 2007.
- Aynur, Hatice. "I. Mahmûd'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri". *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan: Edebiyat ve Tasavvuf - Kütüphanecilik ve Arşivcilik II*. haz. Hatice aynur vd. 681-734. İstanbul: Ülke Kitapları, 2014.
- Aynur, Hatice. "Ragıp Paşa Kütüphanesi Hakkında Yazılan Tarih Manzumeleri". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/4 (2016), 47-66.
- Aynur, Hatice. "Murad Molla Kütüphanesi ve Yapım Kitabesi". *Z Kültür-Sanat-Şehir Tematik Dergi* 5 (2021), 121-123.
- Aynur, Hatice. "Nâ-bedîd Bir Kütüphane İçin İkinci Tarih Manzumesi: Feyzî'nin Tiryâkî Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne Şiiri". *Zemin* 7 (2024), 146-155. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12518751>
- Babür, Yusuf. "Kitaba Medhiye: Sünbülzâde Vehbî ve Esâmî-i Kütüb Kasidesi". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 4/1 (2018), 62-85.
- Benli, Şeyma. "Osmanlı Kitap Kültürüne Dair Deneysel Bir Örnek: Kitap İsimleriyle Yazılmış Bir Mektup". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023), 28-42. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1347669>

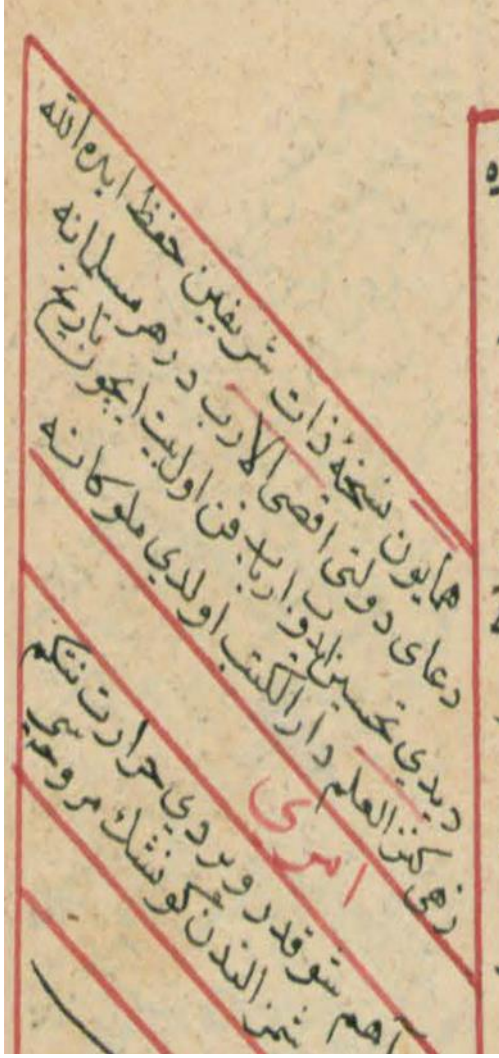
- Demir, Hiclal. *Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191378/lazikizade-feyzullah-nafiz--divan.html>
- Doğan, Hasan. "XVIII. Yüzyıl Sanatçılarından Kıvrımlı Âlî ve Eserleri". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 7/3 (2023), 2246-2287. <https://doi.org/10.34083/akaded.1378626>
- Doğan, Muhammet Nur. *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni*. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Donuk, Suat. "Habeşîzâde Abdurrahim Rahîmî'nin Matla'û'l-îsrâk Adli Silsilenâmesi ve Matla'û'l-îsrâk'a Göre Tarikatlar ve Şeyh Silsileleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 20/1 (2020), 38-62. <https://doi.org/10.30627/cuilah.724948>
- Er, Şaban. *Melâmîlik ve Osmanlı Devri Melâmîleri*. İstanbul: Kutup yıldızı Yayınları, 2015.
- Erkal, Abdülkadir. "Nâbî, Yûsuf Nâbî Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nabi-yusuf-nabi-efendi>
- Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Eyice, Semavi. "Ahmed III Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/40-41. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Manzûme Fî Tertîb El-Kutub Fî El-Ulûm ve Osmanlı Medreselerindeki Ders Kitapları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 97-110.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Nebi Efendi-zade'nin 'Kaside fi el-Kutub el-Meşhure fi el-'Ulum'una Göre Bir Medrese Talebesinin Ders ve Kitab Haritası". *Kutadgubilig: Felsefe - Bilim Araştırmaları* 3 (2003), 191-221.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Ta'lîm ile İrşâd Arasında: Erzurum İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı". *Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi* X/18 (2005), 115-173.
- Horata, Osman. *Has Bahçede Hazan Vakti*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- İnan, Göker. "Kitaplarla Tarih Yazmak: Fatih Külliyesi'ndeki I. Mahmud Kütüphanesi İçin Kitap İsimleriyle Söylenmiş Bir Tarih Manzumesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25/25 (2020), 421-490.
- Kaya. "Beytül-hikme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/88-90. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kaya, Nejla. *Tab'î, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Afyon: Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

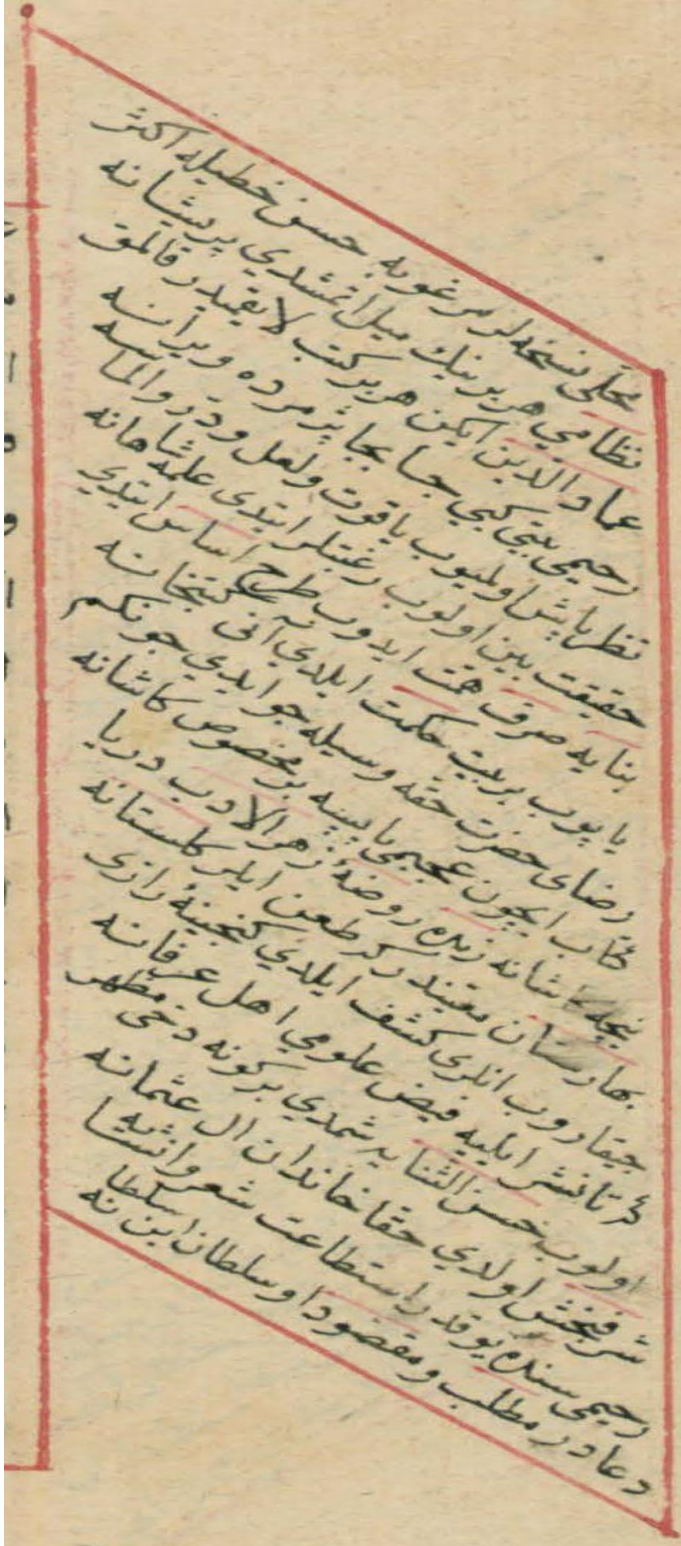
- Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi Divanı - Es-seyyid Pir Mehmed bin Çelebi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195827/asik-celebi-divani.html>
- Kılıç, Hulûsi. "Sarf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/136-137. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kılıç, Müzahir. *Sâlik Efendi (Kasımpaşalı) Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1998.
- Koşmaz, Seyfullah. *Klasik Türk Edebiyatında Kitap ve Kütüphane*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.
- Köksal, M. Fatih. "Metin Neşrinin Ana Esasları". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 31 (2012), 179-209.
- Kurnaz, Cemal. "Divan Şiirinde Kitap Adları". *Divan Dünyası*. 66-79. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- Kurtoğlu, Orhan. *Lebîb Dîvânı - Diyarbakırlı Lebîb*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194358/diyarbakirli-lebib-divani.html>
- Küçük, Sabahattin. *Antakyalı Münîf Divânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Küçük, Sabahattin. *Bâkî Dîvânı: Tenkitli Basım*. Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- Mehmed Hâkim Efendi. *Hâkim Efendi Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Mermer, Ahmet. *Karamanlı Aynî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2020.
- Oktay, Adnan. *Münşeât-ı Nâbî: Nâbî'nin Mektupları - Yusuf Nâbî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Önal, Sevda. "Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/2 Winter (2009), 878-895. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.652>
- Özfirat, Bayram. *Tokatlı İshâk Efendi'nin Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî Ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Öztekin, Özge. *XIX. Yüzyılda İstanbul- Kent Mimarisini Şiir Üzerinden Okumak*. Ankara: Ürün Yayınları, 2016.
- Öztekin, Özge. "Kültür Tarihi Bağlamında Geç Osmanlı Dönemi Bilgi Merkezleri: Şiirin Belleğine Yansıyan Kütüphane-Matbaa-Arşiv Binaları". *8. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu*

- Bildiriler Kitabı*. Ankara: Hacettege Üniversitesi, 53-65.
<https://by2018.bilgiyonetimi.net/wp-content/uploads/sites/24/2020/12/imcw-2018-bildiriler-kitabi.pdf>
- Öztürk, Zehra. "Yüsrî ve Esmâ-yı Libâs kasidesi". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 20 (2020), 378-401.
<https://doi.org/10.29000/rumelide.791779>
- Rahîmî Efendi. *Şerh-i Risâle-i Mu'ammâ-yı Sugrâ-yı Câmî*. Beyazıt Kütüphanesi, B10519.
- Şener, Hasan. *Hayrî (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Dîvânı'nın Tenkitli Metni)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şairi de Okur'du*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.
- Uğur, Abdullah. "Kütüphanelere Şiirle Tarih Düşürmek". *Z Dergisi* 5 (2021), 130-131. <https://www.zdergisi.istanbul/makale/kutuphanelere-siirle-tarih-dusurmek-551>
- Yağcı, Ömer Gökhan. *Mehmed Şerif Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yeniterzi, Emine. *Heşt Behişt - Vizeli Ramazn Behiştî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Yıldırım, Ali. "İshâk Bin Hasan Tokadî'nin İlimler Tasnifi ve Mantık İlmine Dair Görüşleri". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 163-178.
- Zîver Paşa. *Âsâr-ı Zîver Paşa: Dîvan ve Münşeât*. Bursa: Vilâyet Matbaası, 1313.
- Arşiv Kaynakları**
- BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. "Abdürrahim Bey (İstanbul-Asıl)", 29-12-1137. EV.VKF., 11 - 40.
- BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. "Habeşî-zâde Abdurrahîm Efendi ve Defterdâr İbrâhîm Efendi zamanına ait ahkâm kayıtları", 23-01-1131. KK.d..., 2488.
- BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. "Habeşî-zâde Abdurrahîm'e verilen zeamet", 14-05-1135. AE.SAMD.III, 116 - 11477.
- BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. "Habeşî-zâde Abdurrahîm'in mutasarrıf olduğu bağın Mülkname-i Hümayunu", 28-08-1135. AE.SAMD.III, 18 - 1621.
- BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri. "Habeşî-zâde Abdurrahîm'in zeâmet değişikliği ile ilgili arz-ı hâli", 16-01-1139. AE.SAMD.III, 184 - 17903.

EK: Rahîmî'nin Esâmî-i Kütüp Tarzındaki Tarihinin Eski Harfli Metni

کتاب - حکمت - HİKMET